

UOT 371

Gülarə Məhəmməd qızı Qocayeva

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universitetinin baş müəllimi

<https://orcid.org/0000-0002-0780-4082>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6445186>

FƏALİYYƏT – ORTA İXTİSAS TƏHSİLİ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ TƏLƏBƏ ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASININ MÜHÜM AMİLİ KİMİ

Гюларә Мухаммед гызы Годжаева

доктор философии по педагогике, старший преподаватель Азербайджанского

Государственного Педагогического Университета

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ СРЕДНИХ СПЕЦИАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Gulara Mahammad Gojayeva

doctor of philosophy in Pedagogy, senior lecturer at

Azerbaijan State Pedagogical University

ACTIVITY AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE FORMATION OF STUDENT IDENTITY IN SECONDARY SPECIAL EDUCATION INSTITUTIONS

Xülasə. Elmi məqalədə fəaliyyət orta ixtisas təhsili müəssisələrində tələbə şəxsiyyətinin formalaşdırılmasının mühüm amili kimi araşdırılmışdır. İlk öncə burada fəal, fəallıq anlayışlarına aydınlıq gətirilmiş, daha sonra isə fəaliyyət sözünün mahiyyəti açıqlanmışdır. Fəaliyyətə o cümlədən sosial fəallıq forması kimi yanaşılaraq, tələbələrin sosial fəallıq tərbiyəsinin qarşısında dayanan əsas məqsəd və vəzifələri açıqlanmışdır.

Açar sözlər: *fəal, fəaliyyət, sosial, tələbə, şəxsiyyət, təhsil*

Резюме. В научной статье деятельность рассматривается как важный фактор формирования личности студентов средних специальных учебных заведений. В первую очередь, разъясняются понятия «активный», «активность», а затем поясняется сущность слова «деятельность». Подходя к деятельности как форме социальной активности, были отмечены основные цели и задачи социального воспитания студентов.

Ключевые слова: *активный, деятельность, социальный, студент, личность, образование*

Summary: The scientific article examines the activity as an important factor in the formation of student identity in secondary special education institutions. First of all, the concepts of active, activity are clarified here, and then the essence of the word activity is explained. Approaching the activity as a form of social activity, the main goals and objectives of social education of students were announced.

Key words: *active, activity, social, student, personality, education*

Fəaliyyət kateqoriyası müasir psixologiya anlayışları sistemində mühüm yer tutur. Psixologiyada fəallıq, şəxsiyyətin ehtiyac və maraqlarına əsaslanan bir keyfiyyət və fəaliyyətə daxili hazırlıq kimi nəzərdən keçirilir. Fəaliyyət dedikdə insanın fəallığının özünəməxsus forması nəzərdə tutulur. Fəaliyyət sözü fəallıq sözündən

əmələ gəlsə də, ancaq eyni məzmunlu anlayış deyildir. Fəaliyyət əsasən insanın davranışında və hərəkətlərində özünü göstərir. Belə ki, fəaliyyət sosial istiqamətlidir, fəallıq isə təbii tələbatların ödənilməsi ilə bağlıdır. Fəaliyyət daha çox insan davranışında və hərəkətlərində özünü göstərir. Fəaliyyəti fəallıqdan fərqləndirən başlıca

cəhətlərdən biri də insan fəaliyyətinin yaradıcı xarakterdə olmasıdır. Fəallıq anlayışı müxtəlif elm sahələrində müxtəlif mənalarda səciyyələndirilir. Fəallıq dedikdə bunu təlim və tərbiyə vəzifələrinin həyata keçirilməsinə yönələn əqli, mənəvi, iradi və fiziki qüvvələrinin səfərbərliyə alınması kimi başa düşmək lazımdır.

Fəallıq anlayışının bir sıra mənə çalarları vardır. Məsələn, “fəal insan”, “fəal həyat mövqeyi”, “fəal təlim”, “fəal həyat tərzii”. “Fəal”, “fəaliyyət”, “fəaliyyətli” sözləri fəallıq anlayışı ilə sıx surətdə bir- biri ilə əlaqədardır. “Fəallıq” anlayışının mahiyyətinin lüğətə müraciət edərək araşdırmaq. Fikir verək: 1. “Fəal” – İşlək, çalışqan, işçil, fəaliyyətli, daimi fəaliyyət göstərən, çox iş görən. 2. “fəaliyyət” – hər hansı bir sahədə iş, çalışma, fəallıq göstərmə; aktivlik; iş, işləmə. 3. “fəaliyyətli” – çalışqan, işçil, fəaliyyət göstərən; aktiv deməkdir. İzahlı lüğətdə qeyd olunduğu kimi, fəallıq dedikdə, “işçilik, çalışqanlıq, fəaliyyət, aktivlik” başa düşürük.

Mövcud ədəbiyyatda və məişətdə isə “fəallıq” anlayışı ilə sinonim söz kimi işlədilir. Fizioloji yönümdə fəallıq anlayışı, bir qayda olaraq, canlı varlıqları ümumi şəkildə səciyyələndirmək, onların dinamikasını göstərmək məqsədilə nəzərdən keçirilir.

Didaktikada tədrisin fəallıq prinsipi qeyd olunur. Bu prinsip təlim prosesinin effektivliyinin artırılmasında və optimallaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. 1966-cı ildə N.G. Brenşteyn bu prinsipini psixologiyaya da daxil etdi. Bu prinsipin mahiyyətini orqanizmin həyat fəaliyyəti aktlarında daxili proqramın müəyyən edici rolu kimi nəzərdən keçirirdi. Elm hər bir insanın fəaliyyətində şərtsiz reflekslər olduğunu və onun hərəkətlərinin bilavasitə xarici stimulu kimi çıxış etdiyini müəyyən etmiş oldu. Lakin bu, bir növ fəallığın anadangəlmə hadisəsi rolunu oynayır. Rüksarə Əliyeva belə hesab edir ki, “Şəxsiyyətin fəaliyyətinin özü-nəməxsus strukturu vardır. Bu zaman motiv və məqsəd fəaliyyətin başlıca strukturunu meydana gətirir. Motiv və məqsəd fəallıqda bilavasitə orqanizmin tələbatının ödənilməsində ifadə olunur və aktualıq daşıyan tələbat kimi özünü göstərir. Şəxsiyyətin, o cümlədən tələbənin fəaliyyətində məqsəd fəaliyyətin son nəticəsini müəyyən edir.” (5, s. 21)

İnsan fəal varlıqdır. Aktiv olaraq ətraf mühitə, təbiətə təsir göstərir və onu dəyişdirərək

özü də dəyişir. İnsanla təbiət arasındakı bu cür fəal qarşılıqlı təsir prosesi fəaliyyət adlandırılır. Bu müddətdə insan subyekt kimi çıxış edir, obyektə məqsədəyönəlmiş şəkildə təsir göstərməklə özünün tələbatlarını ödəyir. Odur ki, fəaliyyət həmişə insanın şüurlu məqsədləri əsasında, həmin məqsədlərlə tənzim olunaraq həyata keçir. Bu cəhəti nəzərə alaraq psixoloji ədəbiyyatda fəaliyyətə belə tərif verilir: “Fəaliyyət insanın dərk olunmuş məqsədləri ilə tənzim olunan daxili (psixi) və xarici (fiziki) fəallığıdır.” (7, s. 6)

Tərifdən görüldüyü kimi, fəaliyyət zamanı insanın həm psixi, həm də fiziki fəallığı baş verə bilər. Hər iki halda da insanın fəallığı onun qarşısına qoyduğu dərk olunmuş məqsədləri ilə tənzim edilir. Fəaliyyət və şüur qarşılıqlı dialektik vəhdət təşkil edir. Fəaliyyət prosesində insan onu əhatə edən ətraf aləmin cisim və hadisələri ilə bələd olur və onda müəyyən münasibətlər sistemi formalaşır. Fəaliyyət prosesində subyektin bilik çərçivəsi genişlənir, psixikası inkişaf edir və beləliklə də şüurluluq səviyyəsi güclənir. Şüurun inkişafı isə öz növbəsində, fəaliyyətin məqsədəuyğunluq səviyyəsini, onun dəqiqlik dərəcəsini inkişaf etdirir. Fəaliyyətə şəxsiyyətin, o cümlədən sosial fəallıq forması kimi də yanaşmaq mümkündür. Fəallıq xarici və daxili fəallıq olmaqla iki yerə ayrılır. Bu və ya digər fəallıq iş və hərəkətlər şəklində özünü göstərir. Daxili proses təkcə xarici iş və hərəkətlərdə deyil, eyni zamanda, onların təsiri ilə dəyişir. Şəxsiyyətin müraciət etdiyi fəaliyyət növlərinə oyun, təlim və əməyi aid edirlər. Fəaliyyətin həmin növlərindən biri bu və ya başqa yaş dövründə aparıcı fəaliyyət, digərləri də köməkçi, yardımçı fəaliyyət kimi nəzərdən keçirilir.

Təlim fəaliyyəti – tələbələrin nəzəri bilikləri və onlarla bağlı bacarıq və vərdişləri mənimsəmələrinə yönəldilmiş fəaliyyət növlərindən biri aparıcı fəaliyyətdir. Təlim fəaliyyəti təkcə tələbələrdə bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşmasını təmin etməklə kifayətlənmir. Bu müddət ərzində onlarda psixi inkişafa, şəxsiyyətin formalaşmasına da böyük təsir göstərir. Sosiologiyada sosial fəallıq anlayışına müraciət edilir. Bu, artıq bizi daha çox maraqlandıran bir məsələdir. Sosial fəallıq anlayışına bir hadisə, bir təzahür, bir vəziyyət və münasibət kimi yanaşılmalıdır. Orta ixtisas məktəbləri tələbələrinin sosial fəallıq tərbiyəsinin qarşısında dayanan

əsas məqsədi belə ifadə etmək olar: yüksək mənəvi keyfiyyətləri, milli və ümumbəşəri dəyərləri, islam əxlaqının mühüm cəhətlərini, yaradıcı fəallığı, müstəqillik və təşəbbüskarlığı və vətəndaşlıq mövqeyini özündə birləşdirən sosial baxımdan fəal şəxsiyyət yetişdirmək.

Həmin məqsədə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələrin həlli lazım bilinir:

1. Tələbələrdə fəal həyat mövqeyinin formalaşmasına kömək göstərmək;
2. Yaşadıqları cəmiyyətin maddi, mədəni və mənəvi dəyərlərini mənimsəməkdə tələbələrə dəstək durmaq;
3. Əqli, fiziki, əmək və mənəvi inkişafın təbii əsas olmaq etibarilə tələbələrdə öz sağlamlılıqlarının qayğısına qalmaq tələbatı yaratmaq;
4. İdrak fəallığını, təlimdə fəallığı, yaradıcı fəaliyyəti və onların həyata keçirmə üsullarına dəyərli münasibətin formalaşmasına imkanlar açmaq.

Sosial baxımdan şəxsiyyətin təşəkkül tapıb formalaşması – şəxsiyyətin azad inkişaf etməsi deməkdir.

Bu təhsil müəssisələrində tələbələrdə sosial fəallığın tərbiyə olunması üzrə işdə aşağıdakı müddəalar əsas götürülə bilər:

1. Sosial baxımdan fəal olan şəxsiyyət – etik qaydaları gözləyən, nümunəvi davranışa malik olan, mədəni, yaradıcı, müstəqil fikir yürütməyə qadir tərbiyəli insandır. Bu müddəa tələbələrin fəal həyata malik olmasını, onlarda praktik tələbatların inkişafını nəzərdə tutur. (bu müddəanın əsasında sağlamlığın qorunması dayanır)

2. Sosial baxımdan fəal olan şəxsiyyət – əxlaqi insandır. Bu istiqamətdə iş tələbələrə mənəviyyətin milli və ümumbəşəri normalarını mənimsəməyi tələbatə çevirir. Sosial baxımdan fəal şəxs öz ölkəsinin vətənpərvər, yurdsevər, dövlətçiliyimizə sədaqətli olmalıdır.

3. Sosial baxımdan fəal olan şəxsiyyət yaradıcı insandır. Bu müddəanın tələbi belədir ki, burada tələbələrə öz yaradıcı qabiliyyətlərini həyata keçirməkdə kömək göstərilsin, yaradıcı mühit sağlam mənəvi və psixoloji atmosfer yaradılsın.

4. Sosial baxımdan fəal olan şəxsiyyət-humanist insandır. Bu istiqamətdə iş şəxsiyyətin təhlükəsizliyinə doğru yönəlir. Elə bir şəxsiyyətin yetişdirilməsi lazım bilinir ki, o insan nə insanlara, nə özünə, nə başqalarına, nə cəmiyyətə, nə də təbiətə ziyan vurmuş olsun. Bu keyfiyyət-

lərə malik şəxs köməyə ehtiyacı olan insanlara dəstək durmağı çalışır.

Şəxsiyyətin sosial fəallığı tərbiyəsi üzrə məqsədyönlü iş sistemli və məqsədyönlü aparıldıqda yaxşı nəticə əldə olunur.

Səmərəli fəaliyyət, bir qayda olaraq sosial fəallığın meyarı kimi qəbul olunur. Alimlər, adətən fəaliyyətin üç tərəfini qiymətləndirirlər:

– fəaliyyətin müxtəlif növlərində subyektin iştirakı və məqsədə çatmağa yüksək səviyyədə hazır olmaq;

– fəaliyyətdə şəxsiyyət keyfiyyətlərinin təzahürü;

– fəaliyyət nəticəsində alınmış maddi, yaxud mənəvi məhsulun ictimai əhəmiyyəti.

Təlim prosesində orta ixtisas təhsili müəssisələrində tələbənin sosial fəallığının inkişafının pədaqoji əsasları kimi aşağıdakı müddəalar diqqət mərkəzinə gəlir:

– orta ixtisas təhsili müəssisələrində tələbənin sosial fəallığı sosial –pədaqoji baxımdan təşəkkül tapır və onun həyat mövqeyində meydana gəlir;

– burada tələbənin sosial fəallığı ictimai tərəqqinin perspektivlərini proqnozlaşdırır və stimullaşdırır;

– burada tələbənin sosial fəallığı tərbiyəvi, təşkilati işlərin yüksək səviyyədə yerinə yetirilməsi ilə bağlıdır.

Kollec tələbələrinin şəxsiyyətinin formalaşmasında sinifdən xaric vaxtlarda onların fəaliyyəti əhəmiyyətlidir. Təlimdən sonrakı asudə vaxtlarda peşə bacarıqları, sosial dəyərli keyfiyyətlər, təşkilatçılıq qabiliyyətləri inkişaf edir.

Bu təhsil müəssisələrində tələbələrdə sosial fəal şəxsiyyətin formalaşması səviyyəsini müəyyən edən meyarlar hansılar ola bilər? Bu meyarları biz aşağıdakı kimi təsəvvür edirik: təşkilatçılıq, müstəqillik, mütəşəkkillik, təşəbbüskarlıq kimi şəxsiyyət keyfiyyətlərin, peşə-pədaqoji bacarıqların, sosial dəyərlər haqqında hərtərəfli təsəvvürlərin formalaşması.

Problemin aktuallığı. Fəaliyyət orta ixtisas təhsili müəssisələrində tələbə şəxsiyyətinin formalaşdırılmasının mühüm amilidir. O, kollec tələbələrində və bütövlükdə şəxsiyyətin formalaşdırılmasında, onların bacarıq və qabiliyyətlərinin inkişafında çox mühümdür. Bu baxımdan təlim prosesində orta ixtisas təhsili müəssisələrində tələbənin sosial fəallığının inkişafının pədaqoji əsasları kimi əsas müddəalar diqqət mərkəzində dayanmalıdır.

Problemin elmi yeniliyi. Elmi məqalədə orta ixtisas məktəbləri tələbələrinin sosial fəallıq tərbiyəsinin qarşısında dayanan əsas məqsəd və vəzifələri açıqlanmış, mövcud ədəbiyyatda və məişətdə rast gəldiyimiz “fəallıq”, “fəal”, “fəaliyyət”, “sosial fəallıq” anlayışlarının mahiyyətinə aydınlıq gətirilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gələcək müəllimlər üçün şəxsiyyətin formalaşdırılmasın-

da elmi-metodik baxımdan köməkdir. Belə ki, müasir dövrdə yetişən gənclərimizin sosial fəallığı ən çox praktikliyi tələb edir. Tələbələrdə, ilk növbədə, təşkilatçılıq, müstəqillik, mütəşəkkillik, təşəbbüskarlıq kimi şəxsiyyət keyfiyyətlərini, peşə-pedaqoji bacarıqları, sosial dəyərləri inkişaf etdirmək bu baxımdan böyük önəm kəsb edir.

Ədəbiyyat:

1. Ağayev, Ə., Eminov A., İsayev İ. Pedaqogika. –Bakı: Adiloğlu, -2006,-184 s.
2. Abbasov, Ə., Cavadov İ. Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası: perspektivlər və vəzifələr. Bakı, Təhsil Problemləri İnstitutunun Təhsil Texnologiyaları Mərkəzi, -2015, -304 s.
3. Bayramov, Ə.S., Əlizadə Ə. Ə. Sosial psixologiya. –Bakı: Qapp-Poliqraf, -2003, -356 s.
4. Əliyeva, R. Kolleclərdə tələbələrin sosial fəallığının formalaşdırılmasının aktual problemləri. // Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri, -№1, -2015, -s. 21-24
5. Əliyeva, R. Kolleclərdə tələbələrin sosial fəallığının formalaşdırılmasının aktual problemləri. // Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri, -№1, -2015, s. 21-24
6. Əliyeva, B.H., Cabbarova, R. V. Təhsildə şəxsiyyət problemi. –Bakı: Təhsil, -2008, -125 s.
7. Seyidov, S.İ., Həməzəyev, M. Ə. Psixologiya. –Bakı, -2007, -624 s.
8. Sadıqov, F. Pedaqoji düşüncələr. –Bakı: Ünsiyyət, -1999, -279 s.

E-mail: kamala.328@ibox.ru

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok., dos. K.R. Quliyeva*

ped.ü.fəls.dok., dos. E.R. Hüseynova

Redaksiyaya daxil olub: 02.11.2021.